

EBÜ ZÜBEYD et-TÂİ

Eski kaynakların çoğu Ebü Zübeyd'in hristiyan olarak öldüğünü kaydetmekte, fakat Taberî, Hz. Osman devrinde Velîd b. Ukbe'nin yanında İslâmiyet'i kabul ettiğini ve iyi bir müslüman olduğunu belirtmektedir (*Târîh*, IV, 273). Ayrıca Nûrî Hammûdî el-Kaysî, Ebü Zübeyd'in bazı kasidelerinde samimi bir müslüman ve İslâm'ın savunucusu olarak görüldüğünü, diğer hristiyan şairlerin aksine onun şiirlerinde hristiyanlığının destekleyecek unsurların bulunmadığını söyler (*Şu'arâ'ü İslâmiyyûn*, s. 567-568).

150 yıl yaşadığı rivayet edilen (Yâkût, X, 191) Ebü Zübeyd, 62 (681-82) yılı civarında Küfe'de veya Rakka'da ölmüştür.

Ebü Zübeyd'in methiye, mersiye, hicviye, hamâse vb. türlerde şiirleri vardır. Câhiliye devrinde Münzirîler'le Gassânîler'e methiyeler yazmış, dostu Velîd b. Ukbe'yi şiirlerinde övmüştür. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin ölümleri üzerine de mersiyeler söylemiştir. Şiirlerinin büyük çoğunluğu aslan tasvirine dairdir. Ebü Zübeyd'in şiirlerinin en önemli özelliği, uzun süre Câhiliye döneminde yaşamış olmasına rağmen eskileri taklide yönelmemesidir. Ayrıca maddî kazanç kaygısıyla şiir söylememiştir. Şiirlerinin dilciler tarafından çeşitli konularda delil olarak kabul edilmesi Ebü Zübeyd'in önemli bir şair olduğunu göstermektedir. İbn Selâm el-Cumahî onu İslâmî dönem şairlerinin beşinci tabakasında zikreder.

Luvîs Seyho, Ebü Zübeyd'in çeşitli edebiyat ve antoloji kitaplarındaki bir kısım şiirlerini *Şu'arâ'ü'n-Naşrâniyye*'de topladığı gibi (II, 65-91) Nûrî Hammûdî el-Kaysî de *Şi'ru Ebî Zübeyd et-Tâî* (Bağdad 1967) adıyla bir çalışma yapmış, ayrıca *Şu'arâ'ü İslâmiyyûn* adlı eserinde ona geniş yer vermiştir (s. 557-674).

BİBLİYOGRAFYA :

Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ'*, II, 593; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, I, 301-304; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, V, 133, 140; XII, 127-139; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IV, 273-274; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, IV, 321-324; Yâkût, *Mu'cem*, X, 191-209; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, III, 50-51; İbn Manzûr, *Muḥtaşaru Târîhi Dimaşk*, VI, 267-272; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 72; L. Seyho, *Şu'arâ'ü'n-Naşrâniyye*, Beyrut 1980, II, 65-91; Ziriklî, *el-A'lam* (Fethullah), II, 174; VII, 293; Sezgin, *GAS*, II, 161-162; Ömer Feruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 295-297; Afîf Abdurrahman, *Mu'cemü şu'arâ'ü'l-câhiliyyîn ve'l-muḥadramîn*, Riyad 1983, s. 89; Nûri Hammûdî el-Kaysî, *Şu'arâ'ü İslâmiyyûn*, Beyrut 1984, s. 557-674; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 360-361.

RAHMİ ER

EBÜ ZÜEYB el-HÜZELİ

(أبو ذؤيب الهذلي)

Ebü Züeyb Huveylid b. Hâlid
b. Muharris el-Hüzeli
(ö. 28/648-49)

Şair sahâbî.

9 (630) yılında kabilesiyle birlikte İslâmiyet'i kabul etti. Çölde hayatını sürdürürken Hz. Peygamber'in hasta olduğunu haber aldı. Medine'ye vardığında Resûl-i Ekrem'in henüz vefat etmiş olduğunu öğrendi. Müslümanların ileri gelenleri Sakîfetü Benî Saîde'de toplanmışlardı, Ebü Züeyb de oraya gitti. Hz. Ebü Bekir'in ve Ömer'in konuşmalarını dinledi, Ebü Bekir'e biat edilmesi olayına şahit oldu. Hz. Peygamber'in cenaze namazına ve definine katıldıktan sonra çöle döndü. Hz. Ömer'in kendisine Allah yolunda cihadı tavsiye etmesi üzerine Mısır ve Kuzey Afrika'nın fethine katıldı. Hz. Osman zamanında 26 (646-47) yılında Abdullah b. Sa'd b. Ebü Serh kumandasında yapılan Afrika seferinde bulundu. Bir fetih haberini Hz. Osman'a bildirmek üzere Abdullah b. Zübeyr ile birlikte geri dönerken Mısır'da vefat etti. Cenazesini Abdullah b. Zübeyr defnetti. Oğlu ve yeğeniyle birlikte Bizans'a karşı yapılan seferlerden birinde öldüğü de rivayet edilir.

Sâide b. Cüeyye el-Hüzeli'nin râvisi olan Ebü Züeyb, Hüzeyl kabilesinin yetiştirdiği en iyi şairdir. Kasidede binek tasviri yerine ilk defa yaban arısı tasvirine yer vermesi sebebiyle bir akımın öncüsü sayılmıştır. Şöhretini daha ziyade mersiyelerine borçlu olan Ebü Züeyb, ölümünden bir yıl önce Mısır'da çıkan bir veba salgınında beş oğlunu birden kaybetmesi üzerine ünlü "el-Ayniyye"sini meydana getirdi. Bu eser, Arap edebiyatı tarihinde en güzel mersiye örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatı üzerine söylediği mersiyesi de önemlidir. Ebü Züeyb'in di-vanı, Josef Hell tarafından Almanca çevirisiyle birlikte *Divân Ebî Zü'eyb - Der Diwân des Abû Du'ayb* adıyla yayımlanmıştır (Hannover 1926).

Ebü Züeyb el-Hüzeli'ye dair Nûre Sâlih eş-Şemlân *Ebü Zü'eyb el-Hüzeli hayâtühü ve şî'ruhü* adıyla bir yüksek lisans tezi (Câmiatü Melik Suûd, Riyad 1400/1980), Nusret Abdurrahman *el-Vâkı' ve'l-üstûre fî şî'ri Ebî Zü'eyb el-Hüzeli el-Câhili* adlı bir çalışma (Amman 1985) yapmıştır. R. Jacobi'nin de *Der Is-*

lam'da "Die Anfänge der arabischen Gəzalpoesie: Abū Du'aib al-Huḍālī" adıyla bir araştırması yayımlanmıştır (LXI [1984], s. 218-250).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü Zeyd el-Kureşî, *Cemhere* (Hâsimî), II, 683-697; Cumahî, *Fuḥûlû's-şu'arâ'*, I, 123, 130; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, II, 653-658; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, VI, 264-279; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XI, 83-89; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), II, 151; VI, 102-105; İbn Seyyidunnâs, *Minehu'l-midaḥ* (nşr. İffet Visâl Hamza), Dimaşk 1407/1987, s. 90-95; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), VII, 131-133; Mahmûd b. Muhammed el-Aynî, *Şerhu Şevâhidi'l-kubrâ* (Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hzânnetü'l-edeb* kenarında), Bulak 1299, I, 295, 398; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hzânnetü'l-edeb*, I, 422-423; V, 83-86; Brockelmann, *GAL*, I, 36-37; *Suppl.*, I, 71; Ronart, *CEAC*, s. 142; Sezgin, *GAS*, II, 255-256; Abdülvehhâb es-Sâbûnî, *Şu'arâ' ve devâvîn*, Beyrut 1978, s. 57, 58; Nusret Abdurrahman, *el-Vâkı' ve'l-üstûre fî şî'ri Ebî Zü'eyb el-Hüzeli el-Câhili*, Amman 1985; Von E. Braunlich, "Abū Duayb-Studien", *Isl.*, XVIII (1929), s. 1-23; R. Jacobi, "Die Anfänge der arabischen Gəzalpoesie: Abū Du'aib al-Huḍālī", *a.e.*, LXI (1984), s. 218-250; A. Haffner, "Ebü Zü'eybülhüzeli", *İA*, IV, 65; G. E. von Grunbaum, "Abū Dhu'ayb al-Hudhali", *EI*² (Fr.), I, 118.

RAHMİ ER

EBÜ ZÜR'A ed-DİMAŞKİ

(أبو زرعة الدمشقي)

Ebü Zür'a Abdurrahmân b. Amr
b. Abdillâh ed-Dimaşkî
(ö. 281/894)

Hadis hâfızı.

200 (815) yılından önce doğdu. Adnânoğulları'na mensup olan Nasr b. Muâviye'nin soyundan geldiği için Nasrî nisbesiyle de anılır. Velîd b. Müslim ve Süf-yân b. Uyeyne gibi muhaddislerden hadis rivayet etmiş olan babası, onu küçük yaştan itibaren Şam bölgesindeki âlimlerin hadis meclislerine götürdü. Bu sebeple Ebü Zür'a, o devirde Dimaşk ve çevresinde yaşayan veya herhangi bir vesile ile oraya gelen birçok muhaddisten hadis rivayet ederek erken yaşta ulemâ arasındaki seçkin yerini aldı. Hocası Ebü Müşir onun hadis bilgisine hayran kalmış, bir diğer hocası Ahmed b. Ebü'l-Havârî ona "şeyhü's-şebâb" (gençlerin hocası) diye iltifat etmiştir. Ebü Zür'a daha sonra Şam, Irak ve Hicaz bölgelerini dolaşarak Ebü Nuaym Fazl b. Dükeyn, Affân b. Müslim, Saîd b. Mansûr, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel gibi hocalardan hadis tahsil etti ve hadis hâfızlarıyla müzakerelerde bulundu. Hadis konu-

sundaki bilgisi ve âlî rivayetleriyle tanındı. Kendisinden de Ebû Dâvûd, Ya'kûb el-Fesevî, İbn Ebû Dâvûd, Tahâvî ve Taberânî gibi âlimler rivayette bulundular. İbn Ebû Hâtim, onun güvenilir bir âlim olduğuna işaret ederek babasıyla arkadaşlıkları bulunduğunu, kendisinden babasıyla birlikte hadis yazdıklarını söylemiştir. Bizzat Ebû Zür'a er-Râzî'nin Ebû Zür'a ed-Dimaşkî'ye anlattığına göre, bazı Reyililer Dimaşk'a geldikleri zaman Ebû Zür'a ed-Dimaşkî'nin ilmine hayran kaldılar ve kendisiyle iftihar ettikleri hemşehrileri Ubeydullah b. Abdülkerîm'e "Rey'in Ebû Zür'a'sı" anlamına gelmek üzere onun künyesini verdiler. Çeşitli hadis âlimleri ondan güvenilir bir muhaddis diye söz etmekte, arkadaşı Ebû Hâtim er-Râzî ise **sadûk*** olduğunu söylemektedir.

Ebû Zür'a ed-Dimaşkî Cemâziyelâhîr 281'de (Ağustos 894) Dimaşk'ta vefat etti. Onun 280 (893) ve 282 (895) yıllarında öldüğü de rivayet edilmektedir. Her biri muhaddis olan Muhammed, Amr ve Mahmûd adlarında üç oğlu ile bir kızı vardır. Kardeşinin torunu muhaddis Muhammed b. Abdullah b. Amr da Ebû Zür'a ed-Dimaşkî diye anılmaktadır.

Eserleri. 1. *et-Târîh*. Eserde Hz. Peygamber ile Hulefâ-yi Râşidîn'in hayatına, Hz. Fâtıma ile Resûl-i Ekrem'in hanımlarının vefat tarihlerine, Şam bölgesinde vefat eden sahâbîler, tâbiîler, âlimlerle Dimaşk, Filistin ve Merv kadılarına dair 2330 rivayet senedleriyle birlikte zikredilmektedir. Şükrullah b. Ni'metullah el-Kücânî, eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan (Fâtih, nr. 4210) yeğâne nüshası üzerinde yüksek lisans çalışması yapmış, bu çalışma geniş bir fihristle birlikte iki cilt halinde yayımlanmıştır (Dimaşk 1980). 2. *el-Ehâdîs ve'l-hikâyât ve'l-îl ve's-su'âlât*. Bir nüshası Zâhiriyye Kütüphanesi'nde (Mecmua, nr. 15/3, vr. 42^a-155^a), sadece birinci cildin nüshası ise Millet Kütüphanesi'nde (Feyzullah, nr. 2169/4, vr. 48^a-60^b) bulunmaktadır.

Ebû Zür'a ed-Dimaşkî'nin bunlardan başka muhtelif kaynaklarda zikredilen *et-Tabakât*, *el-İhve ve'l-ehavât*, *Tesmiyetü şüyûhi ehlî Dimaşk*, *Tesmiyetü ehlî Filistîn*, *Tesmiyetü ehlî Hıms*, *Tesmiyetü nefer zevî esnân ve'l-ilm*, *Tesmiyetü aşhâbi'l-Evzâ'î*, *Men had-deşe bi's-Şâm mine'n-nisâ** adlı eserleri bulunmaktadır. Onun eserlerini titiz bir şekilde araştıran Şükrullah b. Ni'metullah, çeşitli kaynaklarda adları ge-

çen yirmi beş kitabını zikretmekte ve bunların çoğunun *et-Târîh* ve *et-Tabakât*'in muhtelif bölümleri olabileceğini söylemektedir. Brockelmann'ın, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 4210) onun *Sîretü'r-Resûl ve târihu'l-İhulefâ'î'r-râşidîn* adlı bir kitabının bulunduğunu söylemesi bir zühul eserdir, zira bu kitap Ebû Zür'a'nın *et-Târîh*'inden ibarettir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Zür'a ed-Dimaşkî, *Târîh* (nşr. Şükrullah b. Ni'metullah el-Kücânî), Dimaşk 1980, nâşirin mukaddimesi, I, 10-94; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V, 267; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 205-206; Sem'ânî, *el-Ensâb* (Bârûdî), V, 496; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIII, 67-68, 311-316; XVII, 50; a.mlf., *Tezkiretül-huffâz*, II, 624-625; Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 209-210; İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, VI, 236-237; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 87; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 270; *Keşfü'z-zunûn*, I, 584; II, 1440; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 177; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetraf*, s. 130; Brockelmann, *GAL* (Ar.), III, 21; Sezgin, *GAS*, I, 302; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, V, 163; Şâkir Mustafa, *et-Târîhu'l-Arabî ve'l-mu'errifîn*, Beyrut 1980-83, I, 132; II, 225-226.

M. YAŞAR KANDEMİR

EBÜ ZÜR'A el-İRÂKÎ

(bk. İBNÜ'İ-İRÂKÎ).

EBÜ ZÜR'A el-KÂDÎ

(أبو زرعة القاضي)

Ebû Zür'a Muhammed
b. Osmân b. İbrâhîm b. Zür'a
es-Sekafî ed-Dimaşkî
(ö. 302/914)

Mısır ve Şam kadılığı yapan
Şâfiî fakîhi.

Dedesinin sonradan İslâmiyet'i kabul eden bir yahudi, kendisinin de Dimaşk'lı ve Sakîf kabilesinin *mevlâ**'sı olduğundan başka doğumu, gençliği, tahsili hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Kadılık görevleriyle ilgili olarak verilen bilgiler de farklıdır. Kaynakların birçoğunda önce Mısır, sonra Şam kadılığı yaptığı belirtilirken bazılarında da aksi söylenmektedir. Ayrıca kadılık görevine Ahmed b. Tolun, oğlu Humâreveyh, onun oğlu Hârûn veya Abbâsî Halifesi Mu'tazîd-Billâh (892-902) tarafından tayin edildiğine dair farklı bilgiler verilmektedir. Ancak İbn Asâkir'in verdiği bilgilerden, Ebû Zür'a'nın Ahmed b. Tolun (868-884) ve oğlu Humâreveyh (884-896) zamanlarında Şam, Hârûn zamanında da (896-905) Mi-

sır ve daha sonra tekrar Şam kadılığı yaptığı anlaşılmaktadır.

Hârûn b. Humâreveyh tarafından 284'te (897) Mısır'a kadı tayin edildiğinde Filistin, Ürdün, Humus ve Kinnesrîn gibi bölgeler de kendisine bağlandı. Mısır'a tayin edilen ilk Şâfiî kadı olan Ebû Zür'a, 292 (905) yılında Abbâsî Halifesi Müktefi-Billâh'ın Kahire'yi ele geçiren kumandanı Muhammed b. Süleymân el-Kâtib tarafından azledilinceye kadar bu görevde kaldı. Daha sonra Şam kadılığına tayin edildi ve Rebûlâhîr 302 (Kasım 914) tarihinde vefatına kadar bu görevini sürdürdü. Evzâî mezhebine bağlı olan Şam halkı onun gayretleriyle Şâfiî mezhebini benimsedi. Mısır kadısı iken kadılarının tayin işiyle de görevli olduğu için Mısır ve Şam'a Şâfiî kadılarının tayinini sağlamış, kendisinden sonra da kadılık görevine hep bu mezhepten olan kimseler getirilmiştir. Hatta Ebû Zür'a'nın, Şâfiî mezhebinin kaynak eserlerinden olan *Muhtaşarü'l-Müzenî*'yi ezberleyenlere 100 dinar verdiği rivayet edilmektedir.

İlmî ve kazâî faaliyetlerinin yanı sıra siyasetle de ilgilenen Ebû Zür'a'nın Halife Mu'temid-Alellâh ile, fiilen iktidarı elinde bulunduran kardeşi Ebû Ahmed el-Muvaffak arasındaki mücadelelerde halifenin tarafını tuttuğu bilinmektedir. Hatta Ahmed b. Tolun'un isteği üzerine Dimaşk'ta camide, kardeşi Mu'temid'e karşı biatını bozan Muvaffak'ı veliahtlıktan aldığını ilân etmiştir. Mu'temid'den sonra hilâfet makamına geçen Muvaffak'ın oğlu Mu'tazîd-Billâh bundan dolayı Ebû Zür'a'yı sorguya çekmişse de kendisinin zekâsı ve halifenin hoşgörüsü sayesinde affedilmiştir.

Hüküm vermede son derece dikkatli olduğu söylenen Ebû Zür'a'dan Muhammed b. Yûsuf el-Herevî, Hasan b. Habîb el-Hasâirî ve başkaları hadis rivayet etmişlerdir. Resmî kadılık görevinin dışındaki halkın sağlığı ile de ilgilenmiş, çeşitli bitkilerden ilaçlar yaparak bazı hastalıkları tedavi etmeye çalışmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kindî, *el-Vülât ve'l-kuḍât* (Guest), s. 248, 480, 518-523; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XV, 652-655; İbn Manzûr, *Muhtaşaru Târîhi Dimaşk*, XXIII, 46-49; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XIV, 231-233; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 82-83; Sübkî, *Tabakât*, III, 196-198; İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 519-520; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 122-123; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, I, 101-102; İbn Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 183-184; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 399; II, 145.

OSMAN ESKİÇIOĞLU